

LOVAS DÁNIEL

A KÉNYSZERŰSÉG FÁJA

"Milyen fölségesen képzelte el a tengert, és még csak tengert sem láthatott soha." Ady felháborodik a sorsnak azon a - nem is különösen súlyos - rendelkezésén, hogy Petőfi nem láthatta meg a tengert. Érti talán, hogy nemcsak a szándékuk olyan hasonló, hanem Petőfi, aki "korszakokért, generációkért élt és volt boldogtalan, zaklatott", egyben-másban az életét is megelőlegezi. Nem maga a tenger fontos itt, amit Petőfi száz alakban elképzelt anélkül, hogy látta volna, az a bántó, hogy nem kaphat meg az élettől tengert, jachtot, mindent az, aki igazán kiérdemli. Kiérdemli már azzal, hogy költő, és főként ha több, ha nem tud " csupán versíró lenni."

Persze, hogy magára is gondol Ady Endre, amikor Petőfi sorsa fölött háborog. A teljességre tör ő is, életben, alkotásban a legtöbbet, a *Mindent* akarja meghódítani. A végső eredményhez azonban nem elég a szándék nagyszerűsége. A cél, a magát kiteljesítő ember elérhetetlen még azok számára is, akik nem az altató, le-
húzó magyar Ugarról indulnak, akit pedig ezen a földön részegít meg a Minden álma, annak kétszer annyi akadállyal kell megküzdeni, mint a nála szerencsésebbeknek. Ha művész, nem egyszerűen csak művészi feladatai vannak a magyar, a kelet-európai életben, hanem választ

kell adnia a közösség életének összes életbevágó és megoldatlan kérdésére.

Ez a feladat nem teher, sőt, az alkotás feltétele mindig és mindenhol a közösség szolgálata. De gondoljuk csak meg, mennyi beleszólása volt Adynak a maga korában az igazán nagy dolgokba? Petőfi még - ha pillanatokig is - ott lehetett a történelmet alakító események központjában, Adynak egy fél századdal később már a krónikás szerepe jutott. Ady költő, és ezáltal valaki, de világmegváltó szándéka külső ok miatt szorult az irodalomba: a kényszerítő erő a társadalom.

Az elvetélt forradalom miatt Magyarország egy "összevissza valami, egy. káosz", aki itt akar valamit csinálni, az vállalja, hogy munkájának eredménye csak töredék lehet. Ott van Ady előtt ez a kérdés, és ott az egyetlen lehetséges válasz is, aminek a kimondásához azonban bátorság kell: ha csak ennyi igaz, ha az alkotásra ilyen kevés a lehetőség, az eleve lefokozott végcélú életnek nincs értelme. A teljesség maga az élet, a sors, az, ahogyan a nekünk rendelt helyen megállunk, vállalva azt is, hogy másokká válunk, mint amilyenek szándékunk és belső erőnk szerint lehetnének.

Ady költészetében a valóság, a lehetőségek tudatosulásával együtt megjelenik a *Mégis* gondolata, hogy csinálni kell az életet. Félretolja a könnyebbik lehetőséget, a nehézségekre való hivatkozást: "Jó, jó, ismerjük az érvet; átkos és speciális helyzetünk és sorsunk. Helyes. Nagyon helyes. Tehát beszéljünk kevesebbet". Az életet kell csinálni, még hozzá nem is akárhogyan, hanem a legtöbbre törve, forradalmasan, "hiszen a forradalom: a teljességes Élet."

Régi igazságokat kell körüljárnom, hogy elmondhassak valamit abból, amit fontosnak tartok. Ady a forradalmat állítja élete középpontjába, ebben találja meg

a kiteljesedés lehetőségét. " Ez már több, ez már jobb, hivatásnak is, mesterségnek is, mint egyszerűen csak nagyon rossz vagy nagyon dicső költőnek lenni..." Ugyanott vagyunk, ahonnan Petőfi ürügyén elindultunk, költészet és élet, szándék és megvalósult mű összefüggésénél. A kérdés, amiről beszélni szeretnék, itt kezdődik: hogyan töri át a forradalmas szándék a gátakat, feloldható-e a maximális cél és a korlátozott lehetőségek ellentmondása?

Ellentmondások. A dyt a legegyszerűbb ellentmondásokban megfogalmazni. Élete igazság, de egyben tragédia és véráldozat is. Műve egység, teljesség, ugyanakkor minden részlete tele tagadással, ellentmondással. Ő maga is látja ezt, két meggyőződésű embernek vallja magát, azok közé tartóznak, akik "gondolataikban élnek, de a fórumon kénytelenek átgátni, s hazudnak, mert csak így szolgálhatják meggyőződésbeli igazságukat." Az irodalmat is ugyanezzel a gesztussal helyezi be az életébe: "Én a magam részéről tisztában vagyok vele például, hogy a leghaszontalanabb az életemben: az írás." Nem hiszem el neki, de értem, hogy ezeknek a dolgoknak a kimondása nemcsak mutatós merészség; az írni tudás feltétele az a tartás, amelyik vállalja a hazugságot, az irodalmat pedig haszontalannak mondja. Hazudok és felesleges dolgokat művelek - védekezés, de kifejezi azt is, hogy önmagában a legigazabb élet és a legtökéletesebb irodalom is kevés a forradalomhoz.

A forradalom a közös kiteljesedés, a világ tökéletesedésének ritka és előre kiszámíthatatlan pillánata, ezért az egyén számára, aki a tökéletlen és ellentmondásokkal teli világban él, élet és forradalom összefüggése megfordul. A közösség közvetlen szolgálata mellett egy másik út kap nagyobb hangsúlyt. Aki forradalmat akar, éljen teljes életet, minél nyitottabbat, próbálja

meg saját magát kiteljesíteni. Ha a történelem nem csinál forradalmat, csináljon mindenki, aki tud, magának.

A választás a kiteljesedés közösségi és egyéni módja között, amit Ady úgy fogalmaz, hogy "*forradalmat vagy csak!!! forradalmi irodalmat*" csinálni - nem változtat a rangsoron. Az egyén minden cselekedete csak a közösséghez való viszonyában nyeri el az értelmét. Ez a viszony azonban összetett, tagadásnak és igenlésnek az élet különböző szintjein megvalósuló bonyolult egysége.

Ha valaki találni akar, fölé céloz. Ha sokat akar elérni, legalábbis a teljességet kell célba vennie. A hitet azonban, hogy a magát kiteljesítő közösség elérhető, egyből megtorpantja a "*különbség a magyar fejlődés van-ja és legyen-je között*" /Lukács/. A kitűzött cél elérhetetlen távolságba távolodik, a hit pedig átalakul. Nem az ujjongás hite többé, hanem a makacs kitartásé. A hazug pátoszú kor tagadásra kényszerít. Ady életének így válik meghatározó tartalmává a dacos protestáló magatartás, a küzdelem, aminek a játékszabályait nekünk se ártana megtanulni.

A "*nagy Humbug*" el akarja hitetni, hogy minden úgy jó, ahogy van. Ady nem áll meg a kijelölt határokon, művében jó és rossz elveszíti régi jelentését, a világ egyensúlya megbomlik, a dolgok új koordináták szerint rendeződnek át. Ady állandó vitában áll; teljes jelentéséhez hozzátartozik a lendület is, amivel az igazát ki mondja.

Lehetne erről tudós tanulmányt írni, lehetne könnyen cáfolni is, de a lényeg egy mondatban összefoglalható: számomra Ady nemcsak irodalmi kérdés. Elsősorban nem irodalom. Élet, ami a költészet segítségével érhető meg. Követésre ingerlő példa, legmélyebb tartalmában maga a valóság.

Amikor ezt mondom, túlzok, hiszen az alak, aki megjelenik előttem, a költő Ady, egy olyan személyiség, aki Ady műveiből és csak kisebb részben a földi életéből ke-
rekedik ki. Maradandó, megérthetővé tett, öntörvényű vi-
lág - irodalom; sokarcu és éppugy nem tévedhetetlen, mint
az élő emberek. Számtalan hangütése van, nemegyszer a ki-
fejezhetőség határán - ha létezik ilyesmi egyáltalán. Mu-
tatványként álljon itt egy végsőkig zsúfolt versszak:

*Tarajos felhők alatt fojtott szívvel,
Gubbadt szíveddel, e véres haranggal,
Tántorodottan önterhességédtől,
Üzönt késleltetsz, vén harangosó.*

Ady nemcsak a politikában ellenzéki. Az összetett magatartásformát, amit megtestesít - műve és egyénisége minden szintjét - áthatja a harcra protestáló tartás. Ez a magatartás mélyen a múltban gyökerezik. A tizenhatodik századi reformátorok plebejus dühe, a kuruc kor népi ellenzékiisége, a "hazátlan bitang, nagy Jakab" Vajda János elégedetlensége visszhangzik már a fiatal újságíró első csatározásaiban is, majd Rákosi Jenő, Tóth Béla és a többiek nagy támadásai idején teljes fegyverzettel, a hitvitázó prédikátorok konokságával védekeznek és támad, újból és újból nemet mondva az avult igazságokra.

"Ugy rémlik, hogy dac, magyar legénykedés, mások vir-
lágos bíráló nézése voltak legelsősorban az ösztönzőim" -
írja pályakezdésére emlékezve. Egyéniségébe sok szállal
épül be az a magatartás. A "kisuri familia", ahonnan szár-
mazik, a kálvinista ősök, a zilaáni református kollégium
- meghatározó élmények. Alkalmassá teszik a szerepre, " a
behunyt szemű, gyilkos verekezésre".

*Néha úgy tör rám pogány módra
Ez a kicsi magyar világ,
Hogy szinte én is elkiáltom
A régi Jézus-Máriát.
A harci Jézus-Máriát.*

Ady dacosan fohászkodik, de nem szívesen harcol; muszájból mond több nem-et mint igen-t. Magatartásának egy mélyebb meggyőződés, a nemzethalál látomásáig eljutó pesszimizmus az alapja. A költő belekényszerül a lázadó és lázító szerepbe, hirdetett magatartásának, a meglévő tagadásának pozitív ellenpontját pedig más síkon magával az alkotással teremti meg. Ez a szembenállás nem egyensúlyt eredményez, hanem lendületet ad. Páskándi Géza szerint *"Adyval megszületik a legdinamikusabb, legeselekvőbb - a harcoss pesszimizmus."*

Jól ismerjük a magatartás ellenkezőjét: a tunya, lefegyverző optimizmust, ami a mindenjólvanahogyvan és a hogyhaeddigjólvoltezutáhísjólesz nevében elkábit és megbénít, eltünteti a valóságos konfliktusokat. Pedig a világ caratlan és szédítő lehetőségekkel van tele, a valóság komor, de épp a szembeszállás, a küzdelem kelt szabad és ujjongó örömet az emberben. Lelkesedés helyett azonban inkább elemzésre van most szükség.

Harcos pesszimizmus - ellentétes, és egymást ezáltal erősítő fogalmakból áll össze a fogalompár. Ha Ady alakjához közelítünk, művészetének és magatartásának minden szintjén hasonló ellenmondásos egységeket találunk. Nagy kitárulkozó barátságok és nagy emberi gyarlóságok, vallástalanság és istenkeresés, élet és alkotás széttöredezett, bonyolult egysége - lehetne sorolni az ellentéteket, melyek mind hasonló módon illeszkednek egy tágabb összefüggésbe, tagadás és igenlés dialaktikájába.

• A világ elfogadása és elutasítása. Ady mozdulata tiltakozó, de mindig ott van mellette a kevésbé látványos, mélyebb igenlés is. Költészete állandó egyensúlyhiány, mégsem válik egyre gyorsuló zuhanássá a semmibe. Adynak azt a legbensőbb egyéni vonását, amivel képes fölülkerekedni, legégy-szerübben hitnek nevezhetjük.

Ady magatartásának kulosa, az az erő, amivel önmaga megvalósításáig, a világ megértéséig és megváltoztatásáig fellelül, ez a többlet lenne, a hit? Nem egészen pontos így. Az előbb azt mondtuk a hitről, hogy csak a valódi küzdelmekben kap értelmet, és a tagadásban testesül meg, amibe a költőt a kor belekényszeríti. A hit ugyanis nem más, mint a költő és a közösség kapcsolata. Ady nincs összhangban a közösséggel, csak egy olyan bonyolult és megfoghatatlan eszközzel tudja hozzámérni magát, amilyen a hit. A hit a bizonyosság abban, hogy a közösség érdekét szolgálja, amit csinál, még ha senki nem ismeri el, akkor is.

A hit csak valóságos közegben működik, csak ott van értelme. Ady számára a századforduló irodalma és szellemi élete jelentette azt a közeget, amiben lehetősége nyílt a cselekvésre. Ebben a keretben teljesíthette ki önmagát, és ez szabott határt is életének.

Bocsásson meg Ady Endre, ha itt már az én akarásom médiuma. Az ő intéséhez tartom magam: *"Ki-ki úgy oldja meg a maga nagy problémáját, ahogy tudja. Száz évvel előbbre élni nem lehet, bolygani az űrben nem lehet."* Ami nekem fontos, arra ő már közvetlenül nem válaszolhat, de műve nem csak bizonyíték, hogy a válasz minden korban létezik és megadható, hanem ma is mutatja a le nem rövidíthető, át nem vágható kerülőket és kitérőket a világ útvesztőjében.

Már a szerelemhez vivő út sem egyenes. Rienzimáriák-tól süldőlányokig vezet, és a közbenső harcok nem mindig szabályosak. Felésleges feltenni a kérdést, hogy miért nem lehet másképp; a felelet vagy túl egyszerű vagy meg-

adhatatlan. Az egyensúly megbomlik, a költő szakadék peremén lépked és így varázsolja elő, nem az igaz szerelmet, hanem az ő saját és épp ezért igazi szerelmét. Az így kivívott érzés összetett: "Az érzéseket nem darabokban, szinte tömbben, nem EGÉSZBEN, hanem EGÉSZEN érezni, de úgy, hogy ez a különérzés ne jelentsen száraz analízist hanem a különérzésben is egységes világérzést, szóval ne gyüngülést, hanem erősödést, ne megszegényülést, hanem meggazdagodást jelentsen, ez a költő adománya" - írja Hátvány.

Az érzés összetett egysége a magarartás összetettségét feltételezi, amiben a különösnek, a szabálytalannak, a mérésznek döntő szerepe van. A szerelmet, éppúgy mint az írást, az teszi értékéssé, hogy túlmutat önmagán, távlata van. A tulzás ettől kap tartalmat. Szembeszállni a korlátokat állító korrall, a legtöbbet, az életet tenni föl ellensúlynak kényszerűség, ha nem elégszünk meg a szokástól kiszabott szerelemporcióval.

Vagy a magyarság kérdése. Ady nem emlegeti kevesebbet magyarságát mint a nacionalisták, akikkel vitázik. "Internacionális voltom mellett büszkén mutatok köteteimre: én nálam magyarabb, fajibb és természetesen magyarabb poétahiszem - nem volt. - írja, és hozzáteszi: De Eötvös József, Mócsáry, Justh Gyula és Jászi Oszkár örököse vagyok." Ugyanez versben élesebben hangzik:

/S az álmosaknak, piszkosaknak,
Korcsoknak és cifrálkodóknak,
Félig-élőknek, habzó szájuaknak,
Magyarkodóknak, köd-evőknek,
Svábokból jött magyaroknak
Én nem vagyok magyar?/

A kiélezettség, a szélsőséges kifejezés fontos eleme ennek a magatartásnak, aminek a valóságos helyzet, az úri Magyarország ereje szab irányt. Ha elfogultalanul, azaz a

lényegét fél nem ismerve olvassuk a verset, félreértjük. Csak mint közösségnek szóló és közösségben elhangzó üzenet kapja meg teljes értelmét.

Ez a meghatározottság egyből egy újabb paradoxonra hívja fel a figyelmünket, Adynak a közösséghez való viszonyára. *"Tízezer ember előreszaladt, európaivá vált idegben, vérben, gondolatban, kínbán, szomjuságban. Egy túlfejlődött embertípus teremtt itt, mely előtte fut a magyar társadalomnak száz esztendővel legalább. Ezek a szent kengyelfutók nem is álmodták, hogy sarkukban százezrek nincsenek."*

Ady tisztán lát. Az egyén tetteivel eljuthat a közösséghez, de visszafelé nem vagy alig vezet út; a művész az elismerést azoktól, akiktől igazán várja, ritkán kapja meg. Különösen akkor, ha úgy harcol a közösségért, hogy magát kozmikus méretűvé növelve elszakadni próbál tőle. Szélsőségek állnak szemben és kapcsolódnak össze az élet minden szintjén egymással.

Kamaszkorom egyik nagy csalódása volt, amikor rájöttem, hogy nem lehet pontosan a könyvekből kiolvasott elvek szerint élni. A játékszabályok bonyolultabbak. Ady mond valamit, például, hogy az irodalom nem ér semmit, és a következő mondatban mosolyogva, kicsit pózolván teszi hozzá: *"Szerencse, hogy a társadalmak dinamikája sikeresen dacol a világ végéig az olyan zöld, anarchista urak véleményével, amilyen én vagyok."* Tudta tehát, hogy más a valóság, de ellene mondott, mert az volt a cselekvés - a túlzás, az eleve nem igaz. Stílusfordulat? Az is. De én itt látom a teljességet. A cselekvésben, ami Ady esetében írás, mégpedig cselekvésként felfogott írás. Tagadásból, túlzásból, bizonyosság helyett hitből épül, és csak szavakból áll. Értelmet a közösség ad neki, ebben a közegben válik irodalomból cselekvéssé, töredékes egyéni tetteiből teljességgé.

Ady azt írja Petőfiről: *"De igenis látjuk, s bárki*

láthatja, és lássa, hogy Petőfi több volt, mint amennyit a világ várhatott a Duna-Tisza tájékáról." Újból egy Ady-s gondolat. Hát lehetséges az, hogy valaki dacoljon a törvényszerűségekkel és többet csináljon, mint ami elképzelhető? Nem félek kimondani, hogy igen. Petőfi több volt, és Ady is több a szabályos, érthető, előre kiszámíthatónál. Majdnem ugy nyelem vissza a szót, kicsit megrettenve, ahogy ő, amikor Petőfire azt mondja: próféta.

Ma persze nem ezt kell bizonygatni, nem a sikert, fontosabb látni a másik oldalt. Ady legbensőbb szándéka szerint optimista, egy szenvedélyes, világot átölelő mozdulat, de ahhoz, hogy eljusson a világhoz, ennek az ellenkezőjét csinálja. Dacol, tagad, átkozódik - feláldozza magát. Az áldozat árán megnyer mindent és elhűlve néz körül. A világ több, jobb mint volt, ugyanakkor más is, mint amilyenek gondolta. Alakításába más erők is beleszóltak, a szépséges gyümölcsöt termő fa - *a kényszerűség fája*. Mindent odaadott, neki magának csak a múltja marad. En így, a gazdagodásban kifosztottan mutatom fel utoljára Adyt, és tanulság helyett álljon itt egy verse - a sorsba groteszk módon beletörődő, az elért teljességtől régi, elvesztett szándékát sirató, és életet és cselekvést ezzel hitető verse - befejezésnek:

A kényszerűség fája

"...Vajjon szednek-é a tövisről
szőlőt vagy a bojtorjánról fi-
gét?" /Máté evangéliuma VII.16./

Gyöngülnek ágaim,
Húzza a sok gyümölcs,
Húzza a sok igen
S a megcsúfolt-nemek
Rozsdákkal megírják
A leveleimen.

Füge a fügefán,
Szőlőtökén szőlő,
Baszatalan, baszatalan,
Szabva kegyetlenül
A nagy Élet-kertben
Mindennek sorsa van.

Szőlő-termő tövis,
Fügélő bojtorján:
Teremni lázadón
Nem lehet, nem lehet
S mint békés jobbágy-fa
Fizetem az adóm.

Nem tudtam, mi vagyok,
Vád akartam lenni,
Vád, nem: ijjedelem
S mint szép példaadás
Virágozik, gyümölcslik
Szegény, szelíd fejem.

Nem tudok, nem tudok
Rendet megcsúfolni
S nagy másító erőt
Földről kacagni föl.
Bénultan hajlok meg
Tisztes muszáj előtt.

Csúfoltam az igent
S igeneket rólam
Téphet minden silány
S vétózó tűz helyett
A nagy Háztartásban
Vagyok csak kicsi láng.

Óh, én, kényszerű Rend,
Tagadás fejfája,
Latorból szent szülő,
Óh, én, szegény, szegény
Pártütőből-pártos,
Uzsorás zendülő.